

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

פרקי תפילה

תפילה וארץ ישראל

ראשי פרקים:

לאיזה כיוון מכוונים את הלב? ♦ בית תפילה לכל העמים ♦ תל תלפיות ♦ אי אפשר לתפילות לעלות בחוף לארץ ♦ כוונת הלב והחזרת הפנים ♦ תפילה נוכח המקדש ♦ מעלת התפילה בארץ ישראל ♦ סוד הצמצום

ממשיכה הגמרא:

"אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא: מאי קראה - 'כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות', תל שכל פיות פונים בו".

בית המקדש הוא 'צווארו של עולם', הוא נקודת החיבור שמחברת בין הראש לגוף, בין הרצון האלקי לגוף האומה.

בית תפילה לכל העמים

גם בירושלמי³ מובא דין זה, אלא שהירושלמי חותם בפסוק אחר, וזו לשונו:

"נמצאו כל ישראל מתפללין אל מקום אחד, הדא הוא דכתיב: 'כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים' (ישעיה נד, ז)".

הבבלי מדבר על 'מגדל דוד'. ירושלים היא 'אורו של עולם' ומקום השראת השכינה, ולכן כל אחד שמבקש לפנות אל ה', עליו לכוון את פניו וליבו לירושלים.

הירושלמי מדבר על 'בית תפילה לכל העמים'. האנושות כולה נושאת את עיניה ומכוונת את שאיפותיה ותקוותיה אל בית ה' בירושלים. התפילות של ההווה כולה מתרכזות למקום אחד ושם הן מתבררות. גם תפילותיהם של אומות העולם עולות לפני ה'. תפילותיהם של ישראל עולות למקום עליון יותר, קרוב יותר, וכוחן גדול לאין ערוך, אך יש משמעות גם לתפילה של גוי.

ממשיך הירושלמי:

"אמר רבי יהושע בן לוי: 'הוא היכל לפני לפני' (מלכים א' ו, יז), היכל שכל הפנים פונים לו".

בירושלמי נראה שהדגש הוא על הכיוון של הפנים ולא רק של הלב. כשעם ישראל במיטבו, בחוזקו ובאמונתו. כשבית המקדש

לאיזה כיוון מכוונים את הלב?

מלבד הכוונה הנדרשת בתפילה ישנה חשיבות גם לכיוון שאליו מכוון המתפלל בתפילה. וכך אומרת הגמרא בברכות¹:

"תנו רבנן: סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות - יכוין ליבו כנגד אביו שבשמים, שנאמר: 'והתפללו אל ה''; היה עומד בחוף לארץ - יכוין את ליבו כנגד ארץ ישראל, שנאמר: 'והתפללו אליך דרך ארצם'; היה עומד בארץ ישראל - יכוין את ליבו כנגד ירושלים, שנאמר: 'והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת'; היה עומד בירושלים - יכוין את ליבו כנגד בית המקדש, שנאמר: 'והתפללו אל הבית הזה'; היה עומד בבית המקדש - יכוין את ליבו כנגד בית קדשי הקדשים, שנאמר: 'והתפללו אל המקום הזה'; היה עומד בבית קדשי הקדשים - יכוין את ליבו כנגד בית הכפורת; היה עומד אחורי בית הכפורת - יראה עצמו כאילו לפני הכפורת".

אדם שהוא סומא לא עלינו, או שאינו יודע לכוון את הרוחות, כשהוא עומד בתפילה עליו לכוון את ליבו לשמים. מעניין שהגמרא מדברת כאן על כיוון 'הלב' ולא על כיוון הפנים או הרגליים. מסכמת הגמרא:

"נמצא: עומד במזרח - מחזיר פניו למערב, במערב - מחזיר פניו למזרח, בדרום - מחזיר פניו לצפון, בצפון - מחזיר פניו לדרום; נמצאו כל ישראל מכוונין את ליבם למקום אחד".

כאן מדברת הגמרא על 'החזרת הפנים' ולא רק על כיוון הלב. אדם שמסיבה כלשהי אינו מכוון את פניו לכיוון הנכון, די שיכוון את ליבו. החזרת הפנים לכיוון הנכון אינה מעכבת, הדבר העיקרי הוא מקומו של הלב.

האחרונים מדייקים מכך שהגמרא מדברת על כיוון הלב, שלמעשה אין צריך לדקדק ולכוון את הזווית בהקפדה יתרה, אלא מספיק שמצדד עצמו לכיוון הנכון².

² ראה ערוך השולחן או"ח סימן צד, ח.

³ ירושלמי ברכות פ"ד, ה"ה.

¹ ברכות ל"א.

לאי זה בית קדש הקדשים? רבי חייא רבא: כנגד קדשי הקדשים של מעלן. רבי שמעון בן חלפתא אמר: כנגד בית קדש הקדשים שלמטן. אמר רבי פינחס: לא פליגינן, בית קדשי הקדשים שלמטן מכוון כנגד בית קדש הקדשים של מעלן, 'מכון לשבתך' (שמות טו, יז) מכוון כנגד 'שבתך' (דברי הימים ב' ג, א)."

כנגד 'בית מקדש של מטה' יש 'בית מקדש של מעלה', ושניהם מכוונים זה כנגד זה.

אי אפשר לתפילות לעלות בחוץ לארץ

בשׁוׁת "ארץ צבי" נשאל הרב צבי פרומר על בית כנסת שהיה בבית פרטי, בעליית הגג, וכך כתב:

"על דבר השאלה שהבעל הבית של השטיבעל דאמשינאו הוא מאנשי דלא מעלי, ומחמת שרוצה שהמתפללים דשם יעקרו דירתם מביתו, על כן עשה לו קלאזעט (בית כסא) על גבי השטיבעל להכעיס, כדי שיהיו מוכרחים לעקור השטיבעל משם. ועתה נפשם בשאלתם אם מותר להם להתפלל שם הלאה מכח דברי ה'טורי זהב' (סוף סימן קנא), דבית שעושין על גבו דבר של ביזיון, אסור להתפלל בו למטה, משום שהוא מפסיק בין מקום תפילתו לשמים ואי אפשר לתפילתו לעלות. ואם נאסר להם, אי אפשר למצוא שטיבעל במקום אחר ויתבטל המנין שלהם לגמרי."

ובתשובתו כתב בין השאר:

"דצריך לכוון ליבו בתפילה נגד ארץ ישראל בברכות (ל ע"א), וילפינן מדכתיב 'והתפללו אליך דרך ארצם', ואם כן התפילה הולכת תחילה לארץ ישראל ומשם לקודש הקדשים של מעלה השמימה, ואם כן אין התפילה צריכה לעבור דרך עלייה שעל גבו..."

עוד ראיתי לזה ממה שכתב ב'עץ חיים' היכל אבי"ע שער ג פרק ב, וזו לשונו: וכנגד ארץ ישראל יש פתחי הרקיע וכו', ומשם עולין כל התפילות וכל הנשמות העולין למעלה בלילה. ואף על פי שאמר בזהוהר הקדוש בפרשת ויקהל, שהתפילות סלקין במזרח ובמערב וכו', זה בעליית האוירין, אבל אחר כך כולן נכנסין תוך פתח ההוא האמצעי וכו'. ועיין בספר הקדוש 'שערי אורה' סוף שער ב, שאי אפשר לתפילות לעלות בחוץ לארץ, רק מתחילה התפילות מוכרחות לבא לארץ ישראל וירושלים ומשם לבית המקדש. ודווקא שם בהגיעם לבית המקדש יכולים לעלות למעלה."

הט"ז הנזכר⁵ כותב לגבי עשיית דברים שיש בהם בזיון מעל בית כנסת, שהדבר מונע מהתפילה לעלות, ומוסיף שם שבצעירותו התגורר בקהילת קודש קראקא עם בני ביתו בבית מדרשו שהיה מעל בית הכנסת, ונענש הרבה במיתת בניו, ותלה את הדבר בכך. אם כי ב"שער הציון"⁶ כתב על דברי הט"ז:

"עיקר סברתו אינה מוכרחת כלל... וכן עמא דבר להקל בזה."

עומד על תלו ונביאי ה' מתנבאים, סנהדרין הגדולה יושבת בלשכת הגזית ומלך ישראל יושב על כסאו, העמים מכירים אף הם במלכות ה' ובאים לשאת תפילה. בעת כזאת איננו מסתפקים בהכוונת הלב, אלא כל גופנו פונה אל ה'. אבל בימי החורבן אנו נדמים כ'תל תלפיות'.

תל תלפיות

על משמעות הדברים כותב הרב יששכר תמר בחיבורו על הירושלמי⁴:

"תל שכל הפיות מתפללין עליו. פירש ה'יפה מראה' ומהרא"ף 'תל' היינו חורבן בית המקדש שנעשה כ'תל'. עיין בספר 'פרשת אלא מסעי' להגאון רבי משה חאגיז ז"ל, שהביא מפי השמועה, ששמע מפי המלומדים הערבים הבקיאים בדברי הימים כי ראשי הרומיים שר"י הטילו חוק ונימוס, שהרומיים הדרים בירושלים עליהם להביא שק או קופה של זבל ואשפה פעם אחד ביום, ושני פעמים בשבוע אותם הדרים סביבות העיר, ואחת לשלושים יום אותם הדרים בריחוק שלושה ימים, ולזרקן על מקום המקדש, שכאשר לא היה יכולים להחריבו עד היסוד גזרו בחרם שלהם הדבר הזה כדי שישתקע שמו ולא יזכר עוד שם ישראל עליו. וכה נהגו משפחות הרומיים עד שכבש המלך סלים את ירושלים וגזר לפנות את האשפה, ועמדו כפי דבריהם כשלושים יום יותר מעשרת אלפים איש שהיו מפנים אותה האשפה עד שנתגלו יסודות המקדש וכו'. עיין שם באריכות. ומפני זה נקרא 'תל', שהיה תל אשפה בימי האמוראים.

ובשיר השירים (פרשה ד), 'בנוי לתלפיות', רבי חייא בר אבון אמר: יופי היה ונעשה 'תל'. אמר הקדוש ברוך הוא: אני הוא שעשיתיו תל בעולם הזה ואני הוא שעתידי לעשותו יפפית לעולם הבא. עומק הטרגדיה הנוראה 'יופי היה ונעשה תל', נבין ביותר אם נאמר שנעשה תל אשפה וזבל."

הגויים הארורים רצו להשפיל את בית ה' ומלאו אותו באשפה. אותו מגדל תלפיות נעשה תל חורבות שכולו אשפה וזבל המעלים צחנה.

בעת כזאת אנו נדרשים להתעצם בתפילה על בנין בית ה' בבחינת 'תל שכל פיות פונים אליו', וכדברי הירושלמי בהמשך:

"אמר רבי אבון: 'בנוי לתלפיות' - תל שכל הפיות מתפללין עליו, בברכה בקרית שמע, ובתפילה בברכה בונה ירושלים, בתפילה 'אלקי דוד ובונה ירושלים', בקרית שמע 'פורש סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים'.

כתוב אחד אומר 'אלך ואשובה אל מקומי' (הושע ה, טו), וכתוב אחד אומר: 'והיו עיני ולבי שם כל הימים' (מלכים א' ט, ג), הא כיצד? פניו למעלה ועיניו וליבו למטה. ואם לאו יכוין את ליבו כנגד בית קדש הקדשים.

⁵ ט"ז אורח חיים סימן קנא, סק"ד.

⁶ שער הציון שם סק"ב. וראה גם פסקי תשובות סימן קנא, כז.

⁴ עלי' תמר ירושלמי ברכות שם.

שלא יכול לכונן את הרוחות והמהלך בספינה - יכוין את ליבו כנגד השכינה ויתפלל".

העמידה השלמה 'נכח המקדש' היא בהחזרת הפנים וכיוון הלב גם יחד.

מעלת התפילה בארץ ישראל

ניתן לשאול: הלוא תפילותינו הן לה' יתברך, ומה הצורך בתיווכה של ארץ ישראל?

על שאלה זו משיב המב"ט בספרו "בית אלקים"¹⁴, וכה דבריו:

"וענין היות קביעות המקום סיבה לקבלת התפילה, הוא דבר שכלי ומבואר בתורה, כי גם שמלא כל הארץ כבודו, עם כל זה השגחתו נראית יותר במקום זולת מקום, כפי עובי וגסות המקום הוא יתברך מרחיק שכינתו ממנו, וכפי זכות וטוהר הדבר הוא יתברך מתקרב אליו... יש מקומות מוכנים קצתם מקצתם, להיותם מושפעים מאתו יתברך, כמו גן עדן שהוא בעולם השפל, שהוא מקום מושגח ומושפע מאתו יתברך לעונג הנפשות, ואחר כך ירושלים וארץ ישראל, וכפי רוחק המקומות ממנה ירחקו ממדרגתה, וכפי קרבתם אליה יתקרבו למדרגתה..."

ושבחה הכוללים הם שנים, מעלתה בדברים השכליים, ומעלתה בדברים הגשמיים:

ומעלתה בדברים השכליים הוא, כעין מה שאמרו (בבא בתרא קנח): אוירא דארעא ישראל מחכים. והוא מצד היות האדם נבא מחומר מבחר ארץ ישראל, והוא ממקום המזבח, כאמרם (בראשית רבה יד): 'עפר מן האדמה', ונאמר להלן: 'מזבח אדמה תעשה לי'. הוא מוכן יותר לקבל השפע האלקי מאתו יתברך המשפיע בארץ ישראל בכבודו ובעצמו בלי שום אמצעי. כאמרם (ספרי פרשת האזינו): ארץ ישראל אין שר ומזל מושל בה. הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, כדכתיב: 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים' (כתובות קי). כי סיבת נתינת הארץ הוא להיות לנו לאלקים ביחוד, שנהיה ראויים לקבל השפעתו. מה שאין כן בשאר הארצות, שאין האדם מוכן לקבל כל כך ולא הארץ ראויה לשישפיע בה ה' יתברך על יושביה מה שראוי, מצד היותה נמסרת לשרים ולמזלות. וזהו אמרם (שם): דומה כמי שאין לו אלוה. וכמו שנאמר בדרך: 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלקים אחרים' (שמואל א' כו). כי מצד היות חוצה לארץ נמסרת לשרים ולמזלות. הם כמחיצה בינינו לבין בוראנו. לשאין אנו מושפעים מאתו יתברך, כמו בארץ ישראל, ובוה דומה כמו שאין לו אלוה.

וענין מעלתה בענין הגשמיים. היא בענין שבח פירות ארץ ישראל בגודלן וטעמם, ויופי ובריאות האנשים הגדלים בה. וזה נמשך ממעלתה בדברים השכליים. כי מצד השפע האלקי אשר בה מתברכים הדברים הגדלים בה...

¹⁴ בית אלקים שער התפילה פרק ה.

כוונת הלב והחזרת הפנים

רבי יחזקאל לנדא, בעל הצ"ח⁷, עומד על ההבדל בין 'כוונת הלב' להחזרת הפנים, וכה דבריו:

"ושפיר אמרין בברייתא הנ"ל, שכל ישראל מכוונים את ליבם למקום אחד, הרי שלא קאמר שמכוונים פניהם למקום אחד אלא ליבם, וכן הקרא שמביא שם דף ל' (ע"א) 'תלפיות' - תל שכל פיות פונים שם, לא קאמר 'שכל פנים פונים שם' אלא 'כל פיות', דהיינו שכל התפילות פונים שם, שכל אחד מכוין בתפילתו שדרך שם תעלה תפילתו, והיכא דאפשר שמפנה גם פניו לשם מוטב, והיכא דאי אפשר אז אחר כוונת הלב הן הדברים".

נמצא שכיוון התפילה עיקרו בכוונת הלב, שיהיה מכוון לכיוון ירושלים.

תפילה נוכח המקדש

לדעת הרמב"ם ב"ספר המצוות"⁸ מצוה מן התורה על כל יהודי להתפלל בכל יום, שנאמר: "וְעָבְדְתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם"⁹, וכן נאמר: "אֵת ה' אֱלֹהֵיךָ תִירָא וְאֵתוֹ תַעֲבֹד". ואף שיש בפסוקים אלו ציווי כללי על עבודת ה', מכל מקום לדעת הרמב"ם יש בהם גם ציווי מיוחד להתפלל, שכן דרשו חכמים שעבודה היא תפילה, שנאמר: "לְאַהֲבָה אֵת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְלַעֲבֹדוֹ כְּכָל לְבַבְכֶם"¹⁰, ודרשו: "איזו היא עבודה שבלב? הוי אומר זו תפילה"¹¹.

והרמב"ם שם מוסיף:

"ובמשנתו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרו: מנין לעיקר תפילה בתוך המצוות? מהכא: 'את ה' אלקיך תירא ואתו תעבוד'. ואמרו: עבדהו בתורתו עבדהו במקדשו".

אי אפשר לעבוד את ה' בשלמות בלי תורה ומקדש. הקשר שלנו עם התורה והמקדש הוא קשר של חיים. וכך פסק הרמב"ם¹² בהלכות תפילה:

"והכל יהיו מתפללין נכח המקדש בכל מקום שיהיה, וכן היה הדבר תמיד ממש רבינו ועד עזרא".

ובהמשך¹³ כתב:

"נכח המקדש כיצד? היה עומד בחוצה לארץ - מחזיר פניו נכח ארץ ישראל ומתפלל, היה עומד בארץ - מכוין את פניו כנגד ירושלים, היה עומד בירושלים - מכוין פניו כנגד המקדש, היה עומד במקדש - מכוין פניו כנגד בית קדש הקדשים, סומא ומי

⁷ צ"ח ברכות ו ע"ב.

⁸ ספר המצוות מצוה ה.

⁹ שמות כג, כה.

¹⁰ דברים יא, ג.

¹¹ ראה תענית ב ע"א.

¹² רמב"ם הלכות תפילה א, ג.

¹³ רמב"ם הלכות תפילה ה, ג.

שלמה, שנאמר: 'והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת והבית אשר בנית וגו' והתפללו אליך דרך ארצם' וגו' (מלכים א' מ), כי בהיות ארץ ישראל וירושלים ובית המקדש מוכנים לקבלת התפילה כמו שאמרתי, צריך האדם להתפלל נכחם, להכיר ולרמוז שהוא מתפלל לאל יתברך השוכן במקומות המוכנים האלו, כי המתפלל בתפילתו מדבר לנכח כאילו מדבר עם השכינה, ולזה צריך להפוך פניו אל מקומה, כי מעולם לא זזה מכותל מערבי (מדרש איכה)."

תפילה בארץ ישראל זה 'דבר עיקרי לתפילה'. לצאת מארץ ישראל כדי להתפלל על קברי צדיקים בחוץ לארץ, מתוך מחשבה שמשם התפילה תתקבל יותר, זו טעות. המקום המוכשר והראוי ביותר לברכת ה' הוא ארץ ישראל. בארץ ישראל מתגלה עם ישראל בהופעתו השלמה, והייעוד האלקי הולך ומתממש.

סוד הצמצום

אומרים בשם **מרן החפץ חיים**: ישנה מפת עולמים בשמים כדרך שבשר ודם מציירים מפות. במפת הגלובוס העליונה, העיירה ראדין נחשבת לעיר רבתי, עיר של תורה ויראת שמים, ואילו "כפרים קטנטנים" כמו פריס ומוסקבה אינם מסומנים שם כלל. כך אמר מרן החפץ חיים בהיותו בגולה הדוויה, ואם נכונים הדברים כלפי עיירה כמו ראדין שבחוץ לארץ, נכונים הם פי כמה וכמה כלפי כל רחוב ושביל בארץ ישראל, שבמפת הגלובוס העליונה הם כמו כרך ומטרופולין.

ההכוונה המדויקת אל ארץ ישראל, ירושלים ומקום המקדש, היא הכוונה מצמצמת. מצד אחד אנחנו אוניברסליים ומבקשים שהטוב העולמי יתגלה, אך לשם כך יש צורך במכוונות ובצמצום שיוציאו אל הפועל את הייעודים האלקיים באופן הראוי והנכון.

לפעמים אנחנו רואים דבר גדול ונדמה לנו שהוא מרכזי מאוד, אבל אם נתבונן בעומק הדבר נגלה, שככל שהדבר קטן יותר, כך הערך והמשמעות שלו גדולים יותר, "כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענוותנותו"¹⁶ במקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו. במקום שיש ענוה, קוטן, באמת זה גדול יותר.

זה נכון גם בגוף האדם, במולקולת די. אן. אי אחת של האדם ניתן לזהות את מבנה הגוף של בעליה, את צבע עיניו ואת תכונות אישיותו. מספיק תא אחד, כרומוזום אחד, כדי לעמוד על זהות בעליו. בפרט הזה מתגלה כל שיעור הקומה.

כשאדם מכוון אל הקודש והמקדש, הוא מכוון אל הקודש הפנימי שמניע את כל החיים הישראליים בכל הדורות כולם, ומתוך כך את המציאות כולה. זהו 'סוד הצמצום'. ככל שמצמצמים יותר כך מקיפים יותר.

לזה אמר 'ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד'. הוא דורש אותה תמיד ורואה מה שהיא צריכה ליושביה, ומשלים חסרונם בכל יום, וסיבת זה הוא כדי שיהיו עיניהם תלויות לשמים, ויכירו כי אין מי שיכול להשפיע עליהם כי אם הוא יתברך, ואמר 'עיני ה' אלקיך בה', להורות על מעלתה בדברים השכליים, שעין השגחתו והשפעת חכמתו עליך מצד שהוא אלקיך ביחוד בארץ ישראל".

המב"ט ב'שער התפילה' מדבר על ענייני תפילה, אך מי שקורא את הדברים כאן נדמה לו שהמב"ט עבר ל'שער ארץ ישראל'.

ארץ ישראל שלמה בכל השלמות, בגשמיות וברוחניות. ארץ ישראל היא המקום הטבעי של האומה הישראלית, והכישרון הישראלי לא יכול להתגלות בשום מקום בעולם ללא ארץ ישראל. בלי ארץ ישראל אין נבואה, רק אדם שנמצא בארץ ישראל יכול לקבל נבואה¹⁵. "חז"ל שואלים על כך: הרי הנביא יחזקאל ניבא גם בגולה על נהר כבר? אומרים חז"ל: רק בגלל שנבואתו היתה עבור ארץ ישראל היתה לו היכולת לקבלה בגולה. כלומר רק אם אדם מתנבא עבור ארץ ישראל אז הנבואה יכולה להיות בגולה, אבל בלי ארץ ישראל אין מציאות של נבואה. כדי להגיע לקרבת ה' שלמה אנו זקוקים לארץ ישראל.

ארץ ישראל, זו קרבה רוחנית וברכה גשמית כאחד. בשבעים שנות מדינתנו, זכינו להתפתחות ענפה ומרשימה בכל קנה מידה, עלינו בתעשייה, בכלכלה, בתוצר גולמי לאדם בארץ ישראל, ועוד ועוד. ברכת ה' מלווה אותנו. אחרי כל הטענות והמענות של המקטרים למיניהם יש כאן תנועה אדירה של תחיה לאומית עם הישגים שמעוררים פליאה ותדהמה אצל כל מי שמתבונן מהצד ומבין מה רואות עיניו.

תוחלת החיים בישראל היא מהגבוהות בעולם, וככל שהשנים עוברות תוחלת החיים עולה. ארץ ישראל נותנת חיים.

מסופר על **הרב שמואל סלנט**, רבה של ירושלים, שבצעירותו היה חולה מסוכן במחלת השחפת, עד שהרופאים פקפקו בהמשך חייו. הם לא ראו תקוה אחרת לשפר מצבו אלא אם יסע למקום מרפא, והציעו לו מקום מפורסם במצרים, ליד קהיר. אמר: אם כבר במצרים, אסע לירושלים אשר אורה הקדוש עולה על כולם. וכך אמנם עשה, והוא עלה ונתמנה לרבה של ירושלים, האריך ימים עד גיל תשעים ושלוש, ובמשך ששים שנה עסק ברבנות והנהיג בידו את הכל אף בהיותו שוכב במיטתו וסגי נהור. ממשיך המב"ט:

"הנה נתבאר שיש הכנה גדולה לשפע האלקי במקום זולת מקום, וכמו כן המקום שהוא מוכן להתפלל בו, כבר הוכן להיות תפילת ישראל נשמעת בו, ולכן המתפלל בו אפילו יחיד ואפילו בלי כוונה שלימה הוא קרוב להיות תפילתו נשמעת..."

ועניין היות התפילה נכח ארץ ישראל וירושלים ובית המקדש הוא דבר עיקרי לתפילה, וכמו שלמדו (ברכות ל) מפסוקי תפילת

¹⁵ מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא, מסכתא דפסחא פרשה א. ראה כוזרי מאמר ב, די.

¹⁶ פסיקתא זוטרטא (לקח טוב) דברים טו ע"א.